

فَضْلُ بَنِ سَازَانَ

«من به اهل خراسان غبطه می خورم که شخصیتی همچون فضل بن شاذان در میان آنان است و از او بهره می برند».

این سخن بزرگ را «کشی» در «رجال» خود، از «امام حسن عسکری علیه السلام» نقل کرده است که درباره یکی از یاران مخلص و باوفای خود و پدر خود، «فضل بن شاذان نیشابوری ازدی» چنین فرمود. اصل داستان چنین است:

حامد بن محمد ازدی از اهالی «بوزجان» نیشابور گوید: «ابومحمد فضل بن شاذان» که خدایش رحمت کند، مرا به عراق برای دیدار با «ابومحمد امام حسن عسکری علیه السلام» فرستاده بود.

نوشته اند: او بر حضرت وارد شد و در هنگام بیرون آمدن، کتابی را که در عباي خود پیچیده بود، بر زمین افتاد حضرت عسکری علیه السلام آن کتاب را برداشت و در آن نگریست. آن کتاب از تألیفات فضل بن شاذان بود. حضرت بر او ترحم نموده و فرمود:

«أعبط اهل خراسان بمكان الفضل بن

شاذان و کونه بین أظهرهم».

فضل بن شاذان کیست؟

فضل بن شاذان، یکی از معدود چهره های بسیار درخشان و تابناک دوران چهار امام معصوم، امام رضا و امام جواد و امام هادی و امام عسکری علیهم السلام بود که نه تنها در خدمت و اخلاص نسبت به سروران و امامان معصوم کوشا بود و همواره از محضر ایشان استفاده می کرد، بلکه دارای دانشی سرشار و علومی فراوان بود. او در علوم گوناگون اسلامی از قبیل فقه، حدیث، تفسیر و علم کلام، تألیقات فراوانی دارد که متأسفانه از کتابهای ارزشمند او، که بمبلغ بیست و سه کتاب است، اکنون تنها کتاب «ایضاح» بطور کامل در دسترس است و به چاپ رسیده است. این کتاب در علم کلام و در اثبات حقایق مذهب نوشته شده و مطالعه آن برای اهل فضل کافی است که ثابت کند، فضل بن شاذان دارای فضلی سرشار و علمی بسیار می باشد.

«مرحوم سید حسن صدر» در کتاب

«تأسیس الشیعه لعلم الاسلام» در دو مورد از آن بزرگمرد یاد می کند؛ یکی آنجا که مصنفین در علم تفسیر قرآن را نام برده است و دیگری در بخش نویسندگان بزرگ شیعه در علم کلام.

وی درباره فضل چنین می نویسد: فضل بن شاذان نیشابوری از اصحاب امام رضا علیه السلام در هر دانشی بر دیگران مقدم بود؛ در قرآن، فقه، حدیث و کلام. او بیش از صد کتاب نگاشته است.

«ابن الندیم» در «فهرست» بخش «ترتیب القرآن» او را یکی از بزرگان علم قرآن و حدیث دانسته. در جای دیگر می نویسد: فضل بن شاذان از بزرگان اصحاب و از فقها و متکلمین دوران خود که در تمام فنون دین، جامعیت داشت. و او از نظر عظمت و شخصیت بالاتر از این است که ما او را معرفی کنیم. او صد و هشتاد کتاب تألیف کرده است و آنگاه ۹۹ کتاب او را به نقل از «رجال نجاشی» آورده است.

نجاشی، او را چنین می ستاید:
 فضل بن شاذان بن خلیل، ابومحمد ازدی
 نیشابوری، از امام هادی «ع» روایت کرده
 است و گفته شده از امام رضا «ع» نیز
 روایت کرده. فضل ثقه است. وی یکی از
 فقها و متکلمین اصحاب است و در طایفه
 شیعه دارای مقام و عظمت والائی است و
 بالاتر از این است که مورد ستایش قرار
 گیرد. کشتی (یا کنجی) یادآور شده که او
 ۱۸۰ کتاب نگاشته است.

شیخ طوسی درباره وی چنین گوید:
 فضل بن شاذان نیشابوری، فقیه، متکلم،
 بلند پایه و جلیل القدر است. کتاب ها و
 تصنیفات زیادی دارد. او از اصحاب امام
 هادی و امام عسکری علیهما السلام بوده
 است.

«کشتی» درباره وی بتفصیل سخن
 گفته و او را از جمله عدول و ثقات اصحاب
 می شمارد. آنگاه داستانهائی در شرح حال
 او و مقام و منزلتش نزد امامان ذکر کرده
 است، از جمله چنین گوید:

تأیید امام عسکری «ع» از کتاب فضل

محمد بن ابراهیم وراق سمرقندی گوید:
 به زیارت خانه خدا رفته بودم، میل داشتم در
 راه خود، سری به یکی از اصحاب و یاران،
 که معروف بود به راستی و خیراندیشی و
 پارسائی به نام «بورق بوشنجانی» (بوشنجان
 قریه ای از قرای هرات است) بزنم و او را
 زیارت کنم و تجلید عهدی با وی بنمایم.

در هر صورت، بدیدنش رفتم و در آنجا
 به یاد فضل بن شاذان افتادیم «بورق»
 گفت: در موقعی که فضل بن شاذان،
 کسالت شدیدی داشت و از درد شکم

می نالید، در راه خانه خدا به بغداد رفتم و به
 دیدار محمد بن عیسی عیبی شتافتم. او را
 شیخی فاضل و دانشمند یافتم. گروهی از
 شیعیان نزد او نشسته بودند و دیدم همگی
 ناراحت و غمگین هستند. سؤال کردم: چه
 شده است که شما را چنین ناراحت
 می بینم؟ پاسخ دادند: «ابومحمد، امام
 عسکری علیه السلام» زندانی شده است.

پس از بازگشت از حج، باز هم به دیدار
 محمد بن عیسی رفتم، و او را این بار
 خوشحال و مسرور یافتم. گفتم: چه خیر
 دارید؟ پاسخ داد: امام آزاد شد.

خیر آزادی امام را که شنیدم به «سرم
 رأی» (سامرا) رفتم و بر حضرت وارد شدم.
 و کتابی که فضل نگاشته بود، بدست
 حضرت دادم و عرض کردم:

قربانت گردم! میل دارم کتاب را ببینم
 و نظر خود را به ما بفرمائید.

حضرت کتاب را گرفت و در آن
 نگریست و تمام صفحاتش را ورق زد،
 آنگاه فرمود: کتاب خوب و درستی است و
 سزاوار است به آن عمل شود.

عرض کردم: فضل بن شاذان، کسالت
 شدیدی دارد و بیمار است.

حضرت فرمود: رحم الله الفضل - رحم الله
 الفضل. خداوند فضل را رحمت کند و
 بیمارزد. «بورق» گوید: پس از آنکه برگشتم،
 دیدم «فضل» در همان روزهائی که امام
 عسکری علیه السلام بر او ترحم نموده بود، از
 دنیا رفته است.

سهل بن بحر گوید: در روزهای آخر
 عمر فضل، او را شنیدم که می گفت:

من جانشین گذشتگانم. من محمد بن
 ابی عمیر و صفوان بن یحیی و دیگران را درک
 کردم و در مدت پنجاه سال از آنها استفاده

کردم. هشام بن حکم که از دنیا رفت، یونس بن
 عبدالرحمن جانشین او شد. و پس از یونس،
 سگاک، رد بر مخالفین می کرد. او هم اکنون
 از دنیا رفته است و من جانشین آنها هستم.

وفات فضل

مرحوم شیخ عباس قمی در کتاب
 «سفینه البحار» به بزرگی و عظمت از
 فضل بن شاذان یاد می کند آنگاه می گوید:
 فضل در زمان امام عسکری علیه السلام
 در گذشته است و قبرش در یک فرسخی
 نیشابور قرار دارد و من او را در آنجا زیارت
 کرده ام.

در هر صورت، فضل بن شاذان، این
 چهره تابناک جهان اسلام و این افتخار
 بزرگ طایفه امامیه و این دانشمندی نظیر،
 پس از استفاده شایان از محضر امامان
 سلام الله علیهم به دیار خود، نیشابور
 بازگشت و ایام آخر عمرش را به تألیف و
 تصنیف و پاسخگویی به مشکلات و
 سئوالات مردم گذراند و سرانجام در سال
 ۲۶۰ هجری یعنی چند ماه قبل از آغاز امامت
 حضرت ولی عصر امام زمان ارواح العالمین
 له الفداء، از دardنیا به جهان جاویدان
 شتافت. خداوند او را رحمت کند و با
 سروانش محشور فرماید.

در کتاب معجم رجال الحدیث آمده
 است: نام فضل در ۷۷۵ روایت آمده که یا
 مستقیماً از امام روایت کرده یا بواسطه و یا
 از او روایت کرده اند.

منابع

فهرست ابن النسیم - رجال کشی -
 رجال نجاشی - سفینه البحار - معجم
 رجال الحدیث - تأسیس الشیعه - رجال شیخ
 طوسی.